

มุสลิมในประเทศไทย: ชายขอบหรือเพียงแค่แตกต่าง?

Muslims in Thailand: Marginalised or Merely Different?

อารี จำปาภาย¹, ธีรณรงค์ สกกุลศรี² และอาซิส ประสิทธิ์หิมา³

Aree Jampaklay, Teeranong Sakulsri, and Abdul-Aziz Prasith-hima

บทคัดย่อ

บทความนี้ใช้กรอบคิดเกี่ยวกับคนชายขอบในการมองชาวมุสลิมในประเทศไทยว่าเป็นคนชายขอบหรือไม่ ถ้า “เป็น” คนมุสลิมเป็นคนชายขอบในแง่ใดบ้าง และเป็นได้อย่างไร บทความนำเสนอชาวมุสลิมโดยทั่วไปที่มีภาพของความเป็นคนชายขอบทับ โดยเฉพาะมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ที่มีความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน มีเพียงการเปิดพื้นที่ให้กับคนที่ดำรงชีวิตต่างออกไปจากตนให้อยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีเสมอกันเท่านั้น ที่จะมีพลังเพียงพอในการหยุดยั้งความขัดแย้งและนำมาซึ่งสันติ ในมุมมองกลับกัน บทความก็นำเสนอภาพของมุสลิมที่มีความหลากหลายในตัวเอง และมุสลิมที่มีโอกาสเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรทางสังคม สะท้อนว่าเมื่อสังคมให้ออกาส ชาวมุสลิมในประเทศไทยก็ไม่ได้ผูกติดอยู่กับความเป็นชายขอบเสมอไป และบทความได้ตั้งประเด็นท้าทายชาวมุสลิมและสังคมไทย ถึงความเป็นไปได้ที่สังคมไทยจะเป็นสังคมที่กลุ่มคนหลากหลายมีเสรีภาพในการเลือกทางครองชีวิตของตนเองโดยไม่เบียดเบียนใคร นั่นคือ สังคมที่มีความแตกต่างโดยไม่ผูกติดอยู่กับความเป็นชายขอบ

คำสำคัญ: มุสลิมในประเทศไทย, มุสลิมชายขอบ, มุสลิมสามจังหวัด

Abstract

Conceptualisation of Muslims in Thailand are explored in this paper so as to examine whether this group are a marginalised people and if so, how and why. Muslims in Thailand are discussed in general as a marginalised group, particularly those living in the three southernmost provinces where unrest has been on-going for decades. It is suggested that only an open-minded society that embraces otherness with equal dignity can turn this conflict to peace. Additionally, this article explores diversity within the Muslim population in Thailand, including those of higher socio-economic status. Diversity is a reflection that Muslims are not necessarily confined to the margins of Thai society if opportunities are opened to them. This article raises the challenge to Muslims in particular and Thai society in general to envision a society of diversity where people with different ways of life are perceived and treated as merely different and not actually marginalised.

Keywords: Muslim in Thailand, Marginalised Muslims, Muslims in the 3 southernmost provinces

¹ รองศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

³ นักวิจัยโครงการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

1. นำเรื่อง

หากถูกถามว่า ชาวมุสลิมในประเทศไทยเป็นคนชายขอบหรือไม่ น่าสนใจว่าคำตอบของผู้อ่านจะเป็นอย่างไร ผู้คนทั่วไปจะตอบได้ทันทีหรือไม่ ผู้เขียนพบว่า เมื่อใช้นิยามความหมายความเป็นชายขอบ (marginality) ในแนวความคิดของนักสังคมศาสตร์ยุคหลังสมัยใหม่ ความเป็นชายขอบจะหมายถึง ผู้คนที่ด้อยอำนาจ (the powerless) คนที่ตกเป็นเบี้ยล่าง (the subordinate) ของคนกลุ่มใหญ่ และคนยากไร้ (the have-nots) และเมื่อคนเหล่านี้เป็นชาติพันธุ์ คนกลุ่มน้อย เพศด้อย และไม่มีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม หรือเรียกรวมๆ ว่ามีสถานะเป็น “คนอื่น (the others)” อีกด้วยแล้ว จึงทำให้คนเหล่านี้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกกีดกันออกซ้ำแล้วซ้ำเล่า (multiple exclusions) หรือเป็นชายขอบในพหุมิติ (multiple marginalities) (สุริชัย, 2546)

หากเป็นดังนี้ คำตอบที่เป็นความคิดรวบยอดในทันทีที่ผู้เขียนมีต่อคำถามนี้ คือ ใช่ มุสลิมในประเทศไทยคือคนชายขอบกลุ่มหนึ่ง ในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมไทยที่ถูกมองในเชิงด้อยกว่า และมีอำนาจในการบริหารจัดการกับชีวิตตัวเองอย่างจำกัดเมื่อเทียบกับคนส่วนใหญ่ในสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อมองให้ลึกและกว้างกว่าการมองภาพอย่างรวดเร็ว จะเห็นว่า ชาวมุสลิมในประเทศไทยไม่ได้มีเพียงคนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือคนที่เข้าไม่ถึงทุนและทรัพยากรต่างๆ ทางสังคม แต่สังคมมุสลิมในประเทศไทยมีความหลากหลายของคนหลายๆ กลุ่มในตัวเอง ที่มีพันธะผูกพันกันด้วยศาสนาอิสลาม แต่ซ้อนทับกันอยู่ด้วยความแตกต่าง ทั้งเรื่องชาติพันธุ์ ความเป็นมา และฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ที่สะท้อนโอกาสการเข้าถึงทุนต่างๆ ในสังคมไทยที่แตกต่างกันภายในกลุ่มมุสลิมเอง

บทความนี้นำเสนอภาพที่ซับซ้อนของมุสลิม ชนกลุ่มน้อยกลุ่มใหญ่ที่สุดของประเทศไทย ที่มีความหลากหลายในตัวเอง เป็นกลุ่มที่มีภาพของความเป็นคนชายขอบทับซ้อนตามนิยามข้างต้น โดยเฉพาะมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ ขณะเดียวกันก็มีภาพซ้อนของมุสลิมอีกส่วนหนึ่ง ที่มีโอกาสเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรทางสังคมไม่น้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ เนื้อหาที่บทความนี้ต้องการนำเสนอมีสองประเด็น ประการแรกคือ แง่มุมของความเป็นชายขอบของมุสลิมในประเทศไทย ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักที่มุ่งนำเสนอกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการโน้มนำให้มุสลิมกลายเป็นคนชายขอบ โดยเฉพาะที่เห็นอย่างชัดเจนในมุสลิมที่อยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และประการที่สองคือ แง่มุมของความแตกต่างและหลากหลาย (heterogeneity) ของมุสลิมในประเทศไทย ทั้งในแง่ของกลุ่มชาติพันธุ์ ความเป็นมา และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นข้อเท็จจริงอีกด้านที่สะท้อนว่าเมื่อสังคมให้โอกาส มุสลิมก็ก้าวพ้นความเป็นชายขอบได้เช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย

บทความสรุปด้วยการตั้งคำถาม ทั้งต่อมุสลิมเอง และต่อสังคมไทยในภาพรวม ว่าเลือกที่จะให้ภาพของความเป็นชายขอบของมุสลิมในสังคมไทยอยู่ต่อไป หรือจะวาดภาพใหม่ให้ไทยเป็นสังคมที่มีความต่างโดยไม่ผูกติดอยู่กับความเป็นชายขอบ เป็นสังคมของความหลากหลายที่ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มคนที่ต่างมีเสรีภาพในการเลือกทางครองชีวิตของตนเอง โดยไม่เบียดเบียนใคร และหนึ่งในกลุ่มคนเหล่านั้น คือ ชาวมุสลิม

2. มุสลิมในประเทศไทยมีความเป็นมาอย่างไร

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่า ศาสนาอิสลามหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น น่าจะมีอยู่ในดินแดนตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์ของชาติไทย เนื่องจากในดินแดนแห่งนี้ มีคนพื้นเมืองที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่ก่อนที่คนอื่นอีกเผ่าหนึ่งจะเคลื่อนมาจากยูนนานใต้ โดยประมาณกันว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 9 อิสลามได้มาถึงฝั่งมะละกาแล้ว เมื่อมารโคโปโลเดินทางโดยเรือผ่านชวานั้น เขาได้เขียนเล่าว่า ผู้คนตามเมืองท่าในชวานั้นเป็นมุสลิมทั้งสิ้น และเมื่อ

พ.ศ. 1883 ชาวโมร็อกโคชื่อ อิบน์ บาดูเตาะห์ เดินทางระหว่างจีนกับอินเดียมาทางเกาะสุมาตรา ได้รายงานว่าเป็นคนแถบนี้เป็นชาวมุสลิม โดยในสุมาตรา อิสลามเข้าสู่เกาะนี้ทางปลายแหลมทางเหนือคือ เมืองปาไซ (Pasai) และ อัจเจ (Atje Aceh) และเข้าสู่แหลมมาเลเซียทางมะละกา ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ในสมัยสุลต่านมุซัฟฟาร์ ชาห์ (Muzaffar Shah) พ.ศ. 1989-2002 และจากมะละกา อิสลามได้ขยายขึ้นสู่ทางเหนือพร้อมกับการขยายอาณาเขต ใน พ.ศ. 1999 และใน พ.ศ. 2017 และพร้อมกันนี้อิสลามได้เผยแพร่มาถึงปัตตานี และหลายจังหวัดของประเทศไทย จนถึงนครศรีธรรมราช (ประยูรศักดิ์, 2539)

จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2310 อยุรยาเสยกรุงให้แก่พม่า เมืองปัตตานีและเมืองประเทศราชในแหลมมลายู รวมทั้งเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ต่างตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นต่อกรุงธนบุรี ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้ยกทัพไปปราบ ซึ่งในครั้งนั้นเจ้าเมืองปัตตานีขัดขืนไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นดังแต่ก่อน ชาวปัตตานีจึงถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 1 และอยู่อาศัยประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าวอยู่แถวมีนบุรีและหนองจอกเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 หัวเมืองทั้ง 7 ได้ทำการแข็งเมืองขึ้นอีก แต่ทางกรุงเทพฯ ก็ปราบและกวาดต้อนผู้คนชาวเมืองและไพร่บริวารอยู่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง ผู้คนที่กวาดต้อนมาในครั้งนี้ ถูกจัดให้อยู่อาศัยอยู่ในจังหวัดธนบุรี แถวบ้านสมเด็จ สวนพลู และใกล้เคียง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้จัดรูปแบบการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล โดยยุบ 7 หัวเมืองให้เหลือเพียง 4 หัวเมืองในราว พ.ศ. 2449 และต่อมายุบเป็นมณฑลปัตตานี แล้วแบ่งมณฑลปัตตานีออกเป็น 3 จังหวัด ใน พ.ศ. 2476 ถึงปัจจุบันคือ ปัตตานี นราธิวาส และยะลา ดังนั้น “สามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ก็คือเมืองปัตตานีเก่านั้นเอง (ประยูรศักดิ์, 2539; เสาวนีย์, 2535; กรมการศาสนา, 2545; สุจิตต์, 2547)

การนำชาวปัตตานีเข้ามาเป็นเชลยในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยในอดีตนี้เอง ที่ทำให้มีชาวมุสลิมอยู่ตามจังหวัดต่างๆ นอกพื้นที่สามจังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และอยุธยาอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

3. มุสลิมเท่าไรในประเทศไทย และอยู่ที่ไหนบ้าง

จำนวนประชากรมุสลิมในประเทศไทย ยังเป็นที่ถกเถียงกันระหว่างร้อยละ 5-10 ขณะที่เขียนบทความนี้ ตัวเลขจากการสำมะโนประชากรและการเคหะของสำนักสถิติแห่งชาติที่มีการสำรวจครั้งล่าสุด (พ.ศ. 2553) ยังไม่มีการเผยแพร่ หากอนุมานตามข้อมูลจากการสำมะโนในครั้งก่อนล่าสุด คือใน พ.ศ. 2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2545) เสนอตัวเลขของมุสลิมในประเทศไทยอยู่ที่ประมาณ 2.8 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 4.6 ถ้าประชากรมุสลิมเพิ่มขึ้นในอัตราเดิม จำนวนประชากรมุสลิมในประเทศไทย ณ ปัจจุบัน ซึ่งมีประชากรประมาณ 64 ล้านคน ก็จะอยู่ที่ 2.9 ล้านคน (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2555)

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจำนวนมุสลิมจากแหล่งอื่นๆ โดย จรัญ (2547) คาดประมาณว่า มีมุสลิมในประเทศไทยประมาณ 6 ล้านคน คิดเป็นประมาณหนึ่งในสิบของประชากรทั้งประเทศ เป็นตัวเลขที่สูงกว่าที่สำรวจพบจากการสำมะโนกว่าสองเท่าทีเดียว นักวิชาการมุสลิมเชื่อว่า จำนวนมุสลิมจากสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นตัวเลขที่ต่ำกว่าความเป็นจริง แต่ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่าตัวเลขที่ถูกต้องหรือใกล้เคียงความจริงมากที่สุดควรเป็นเท่าไร ตัวเลขที่ยังไม่แน่ชัดนี้เป็นเรื่องที่ควรนำมาพิจารณา ไม่ว่าจะต่ำกว่าความจริงหรือไม่ก็ตาม เนื่องจากมุสลิมในประเทศไทยมีจำนวนมากกว่าประชากรของประเทศมุสลิมบางประเทศเสียอีก (เช่น ประเทศบรูไน ซึ่งมีประชากรไม่ถึงห้าแสนคน)

ข้อมูลจากการสำมะโนประชากรและการเคหะของสำนักงานสถิติแห่งชาติใน พ.ศ. 2543 ให้ภาพสัดส่วนของมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย การอยู่อาศัยในประเทศไทยของมุสลิมนั้นเรียกได้ว่า กระจุกตัวอยู่บางพื้นที่มากกว่าที่จะกระจายไปทุกพื้นที่ของประเทศ กว่าร้อยละ 80 ของชาวมุสลิมอาศัยอยู่ในภาคใต้ (ตาราง 1) โดยเฉพาะในห้าจังหวัดชายแดน (นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล และสงขลา) ซึ่งมีมุสลิมคิดเป็นเกือบสองในสาม (ร้อยละ 64) ของมุสลิมทั้งหมด ร้อยละ 9 ของชาวมุสลิมอยู่ในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 8 กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ของภาคกลาง ร้อยละ 1 ของชาวมุสลิมอยู่ในภาคเหนือ ขณะที่มุสลิมที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเพียงไม่ถึงร้อยละ 1 ของชาวมุสลิมทั้งหมด หากแยกดูเป็นรายจังหวัดพบว่า นราธิวาสเป็นจังหวัดที่มีมุสลิมอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดของภาคใต้และของประเทศไทย รองลงมาคือ ปัตตานี สงขลา และยะลา ส่วนกรุงเทพมหานคร มีมุสลิมอยู่มากเป็นอันดับห้า (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละของมุสลิมที่กระจายอยู่ในภาคต่างๆ ของประเทศไทย
(สำมะโนประชากรและการเคหะ, 2543)

ภาค	จำนวน	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	262,023	9.4
ภาคกลาง	220,414	7.9
ภาคเหนือ	30,637	1.1
ภาคอีสาน	18,069	0.7
ภาคใต้	2,246,399	80.9
รวม	2,777,542	100.0

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2545

เฉพาะในภาคใต้นั้น เมื่อพิจารณาสัดส่วนชาวมุสลิมเปรียบเทียบกับชาวไทยที่ไม่ใช่มุสลิมในพื้นที่ต่างๆ พบว่ามีมุสลิมอยู่ประมาณร้อยละ 28 ขณะที่อีกร้อยละ 72 เป็นประชากรที่ไม่ใช่มุสลิม (ตาราง 2) มุสลิมส่วนใหญ่ กระจุกตัวอยู่ในห้าจังหวัดชายแดนอย่างที่กล่าวแล้ว จังหวัดเหล่านี้มีชาวไทยมุสลิมอยู่กว่าร้อยละ 65 ยกเว้นจังหวัดสงขลาที่มีมุสลิมอยู่ร้อยละ 23 นอกจากนี้ กว่าร้อยละ 80 ของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี และยะลา ใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวัน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2545)

ตาราง 2 การกระจายร้อยละของประชากรมุสลิม พุทธ และอื่นๆ ในแต่ละภาค ณ พ.ศ. 2543

ภาค	มุสลิม	พุทธ	อื่นๆ	รวม	จำนวน
กรุงเทพฯ	4.2	94.4	1.4	100.0	6,352,182
กลาง	1.5	97.3	1.2	100.0	14,196,404
ใต้	27.6	71.5	0.9	100.0	8,081,721
เหนือ	0.3	96.5	3.3	100.0	12,210,047
อีสาน	0.1	98.7	1.2	100.0	20,819,777
รวม	4.5	93.9	1.6	100.0	61,660,131

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2545

มุสลิมในประเทศไทยหลากหลายด้วยชาติพันธุ์และที่มา

เมื่อนึกถึงชาวมุสลิมในประเทศไทย คนส่วนใหญ่ก็นึกถึงภาพของมุสลิมมลายูที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในสามจังหวัดภาคใต้ แต่ประเทศไทยยังมีมุสลิมนอกสามจังหวัดและมุสลิมที่อยู่นอกภาคใต้ ที่สำคัญคือ ยังมีมุสลิมที่ไม่ใช่มลายู แม้มุสลิมมลายูจะมีจำนวนมากที่สุดก็ตาม แต่บรรพบุรุษของมุสลิมในประเทศไทยมีที่มาหลากหลาย มีมุสลิมจากอาหรับ มุสลิมจากเปอร์เซีย มุสลิมจากชวา มุสลิมจากจามหรือขาม เขมร มุสลิมจากเอเชียใต้ (อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ อัฟกานิสถาน) ที่ตั้งถิ่นฐานกระจายกันอยู่ทั่วทุกภูมิภาค และยังมีมุสลิมจีนที่ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือของไทย (เสาวนีย์, 2535)

มุสลิมมลายูนั้น นอกจากจะอยู่ในภาคใต้เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในสามจังหวัด สตูล และสงขลาแล้ว จังหวัดอื่นๆ ที่มีมุสลิมมลายูอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เช่น อยุธยา นครนายก ฉะเชิงเทรา และนนทบุรี ในกรุงเทพฯ เองนั้น บริเวณที่มีมุสลิมมลายูอยู่กันอย่างหนาแน่น ได้แก่ สีแยกบ้านแขก ทุ่งครุ พระประแดง มหานาค พระโขนง คลองตัน มีนบุรี และหนองจอก ตั้งแต่อดีต มุสลิมมลายูส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรมและค้าขาย รัฐบาลการค่อนข้างน้อย อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา มีมุสลิมมลายูทำงานในภาคราชการมากขึ้น

มุสลิมจากปากีสถานหรือมุสลิมเปอร์เซีย เชื่อกันว่าเข้ามาตั้งรกรากในไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยในฐานะพ่อค้า เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและเผยแพร่คำสอนของอิสลามไปด้วยในเวลาเดียวกัน มุสลิมเปอร์เซียเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้เข้ามาเป็นข้าราชการตั้งแต่ยุคพระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2145-2170) มาจนถึงกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะเดียวกันก็มีมุสลิมเปอร์เซียส่วนหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคใต้ มุสลิมเปอร์เซียที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง คือ Shieak Ahmad Qumi ซึ่งเข้ามาประเทศไทยตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2143 และเป็นคนนำแนวคิดแบบชีอะฮ์ เข้ามา Shieak Ahmad Qumi เป็นข้าราชการระดับสูงที่ได้รับความเคารพมาก (จรัญ, 2547) มุสลิมเปอร์เซียอาศัยอยู่กระจัดกระจายทั่วไป ส่วนใหญ่มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ มาในระยะหลังหันมาทำธุรกิจมากขึ้น มุสลิมเปอร์เซียส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เนื่องจากความขยันขันแข็ง และเป็นกลุ่มคนที่มีนิสัยชอบเสี่ยง

มุสลิมจากชวาเข้ามาในประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากพระรูปร่างหน้าตาที่ไม่แตกต่างจากมุสลิมมลายู เรื่องราวของมุสลิมชวาจึงไม่เด่นชัดนัก มีหลักฐานว่ามุสลิมชวาเข้ามาประเทศไทยอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อทำงานที่ได้ค่าจ้างสูงกว่าถึงสามเท่า ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง มุสลิมชวาถูกจับเป็นเชลยเข้ามาในประเทศไทยโดยทหารญี่ปุ่น เพื่อสร้างทางรถไฟสายมรณะที่จังหวัดกาญจนบุรีที่จะข้ามไปพม่า หลังสงครามยุติ ทหารชวาเหล่านี้บางคนไม่ได้กลับไปบ้านเกิดของตัวเอง แต่ตั้งรกรากอยู่ที่เมืองไทยแทน (จรัญ, 2547)

เมื่อถูกเวียดนามบุกรุก มุสลิมจามหรือขามหนีเข้ามาประเทศไทยจากแผ่นดินใหญ่ที่ปัจจุบันคือประเทศกัมพูชา มุสลิมที่เป็นลูกหลานของมุสลิมจามปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กรุงเทพฯ ตราด และสุราษฎร์ธานี ส่วนมุสลิมอินเดียเดินทางเข้ามาประเทศไทยทางเรือในลักษณะพ่อค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน จนกระทั่งปัจจุบัน มุสลิมอินเดียมีฐานะทางเศรษฐกิจดี กิจการค้าขายเจริญก้าวหน้า และได้ครอบครองพื้นที่หลายแห่งในกรุงเทพฯ ส่วนมุสลิมเชื้อสายจีนก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากยูนนานทางตอนใต้ของจีน อาศัยอยู่ทางภาคเหนือ โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่

การศึกษาและทำความเข้าใจมุสลิมในประเทศไทย จึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการศึกษาชาวมุสลิมมลายูในสามจังหวัดภาคใต้ หรือการแยกแยะเพียงมุสลิมพุดมลายูและมุสลิมพุดไทยเท่านั้น ความหลากหลายของมุสลิมในประเทศไทยในด้านกลุ่มชาติพันธุ์ก็ไม่ควรถูกตัดออกไปจากภาพที่มองมุสลิมในประเทศไทย

4. ทำไมจึงว่ามุสลิมเป็นคนชายขอบ

ภาพของมุสลิมในฐานะชนกลุ่มน้อยที่มีสถานะด้อยกว่าคนส่วนใหญ่ในเกือบทุกแง่มุม ไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง ไร้หลักฐาน โดยเฉพาะเมื่อพูดถึงมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ สังคมไทยรับรู้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ตลอดมาว่า ระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของสามจังหวัดภาคใต้อยู่ในลำดับท้ายๆ ของประเทศ ตัวเลข GDP ของ สามจังหวัดนี้ คิดเป็นร้อยละ 14 ของภาคใต้ ขณะที่มีย่านประชากรถึง 1 ใน 5 ของภาคใต้ นอกจากนี้ ข้อมูล จำนวนคนจนที่วัดตามเกณฑ์เส้นความยากจน แสดงให้เห็นว่า ในจำนวนคนจนทั้งหมดในภาคใต้เป็นคนในสามจังหวัด ชายแดนถึงครึ่งหนึ่งของคนจนทั้งหมด (ประพันธ์, 2549)

นอกจากเรื่องภาพรวมเชิงเศรษฐกิจแล้ว การวิเคราะห์เชิงปริมาณด้านประชากรและสังคมที่ผ่านมา (เช่น อารี และศรีรินทร์, 2550) ก็ชี้ไปทำนองว่า มุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้โดยเฉพาะมุสลิมที่พูดภาษามลายู อยู่ในสถานะ ที่ด้อยกว่าชาวไทยที่ไม่ใช่มุสลิม เช่น มุสลิมมีภาวะเจริญพันธุ์สูงกว่า มีอัตราส่วนพึงพิงวัยเด็กสูงกว่า และมีประชากรวัยแรงงานต่ำกว่าผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม มุสลิมยังอาศัยอยู่ในเขตเมืองในสัดส่วนที่ต่ำกว่าผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม นอกจากนี้ มุสลิม แต่งงานเร็วกว่า และแต่งงานมากกว่า 1 ครั้ง สูงกว่าผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม และยังพบว่า พ่อแม่มีอิทธิพลต่อการแต่งงาน ของผู้หญิงมุสลิมมากกว่าผู้หญิงไม่ใช่มุสลิม ที่สำคัญคือ มุสลิมที่พูดภาษามลายูมีภาวะการตายสูงกว่าผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม อย่างไรก็ตาม ในบางแง่มุม มุสลิมก็มีจุดแข็งที่ควรส่งเสริม เช่น การเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเป็นระยะเวลาที่นานกว่า เป็นต้น การชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างมุสลิมและผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม ทำให้เห็นช่องว่างที่ควรถูกเติมให้เต็ม เป็นโอกาส ที่จะทำให้มีการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน เพื่อความเท่าเทียมกันในทุกกลุ่มประชากรในสังคมไทย

ยังมีอีกหลายประเด็นในภาพรวมที่ชี้ว่า ความต่างในการครองตนของชาวมุสลิมที่อยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิต แบบอิสลามกับคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยที่ไม่ใช่มุสลิม ยังจำกัดโอกาสเข้าถึงทุน ทรัพยากร และบริการต่างๆ ในสังคม เช่น มุสลิมที่เคร่งครัดในหลักการอิสลาม ไม่อาจเข้าไปใช้บริการการเงินการธนาคารที่มีระบบดอกเบี้ยเป็นเครื่องมือ สำคัญในการบริหารจัดการได้ แม้ปัจจุบันจะมีธนาคารอิสลามเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวมุสลิม โดยจัดตั้งตามพระราชบัญญัติธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2545 แต่การบริการของธนาคารอิสลาม ยังไม่เพียงพอ และธนาคารอิสลามยังไม่สามารถเข้าถึงได้ง่ายเหมือนธนาคารทั่วไป

ที่สำคัญ มุสลิมไม่อาจเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเงินทุนต่างๆ ที่มีเรื่องดอกเบี้ยเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะ ในแง่มุมไหน ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม มุสลิมยังไม่อาจเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเงินทุนที่มีที่มาจากกิจกรรม ใดๆ ที่หลักการอิสลามไม่ได้อนุมัติ เช่น เงินทุนจากสลากกินแบ่งของรัฐบาล หรือแม้แต่เงินที่ได้จากภาษีบุหรี่และเหล้า ก็ยังเป็นทีที่กลางแกลงว่าเป็นที่อนุมัติและใช้ได้ตามหลักการอิสลามหรือไม่ ข้อจำกัดเหล่านี้ นอกจากทำให้การสนับสนุน บางอย่างจากรัฐบาลไม่ได้รับการขานรับ หรือถึงรับก็ด้วยความรู้สึกไม่สบายใจแล้ว ยังเป็นประเด็นละเอียดอ่อน แต่มีพลังในการสร้างให้เกิดความรู้สึกทางลบหรือบวกรต่ออำนาจรัฐได้ การบริหารจัดการเพื่อจัดสรรทรัพยากรในชาติ ให้เกิดความเท่าเทียมและเสมอภาคกันบนพื้นฐานที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และพลเมือง จึงต้องอาศัยจิตใจ ที่กว้างขวางของรัฐและสังคมที่จะทำความเข้าใจประเด็นของวิถีชีวิตที่ต่างออกไปนี้อย่างแท้จริง

เรื่องราวเหล่านี้สะท้อนถึงโอกาสที่ไม่เท่าเทียม ความไม่เป็นธรรม และการถูกกีดกันให้อยู่วงนอกของมุสลิม ในประเทศไทย ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม มุสลิมจึงอยู่ในฐานะคนชายขอบของรัฐไทยมาเป็นเวลายาวนานกว่า หลายศตวรรษ

4.1 มุสลิมเป็นชายขอบได้อย่างไร

กระบวนการเป็นคนชายขอบ เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลถูกปฏิเสธโอกาสที่จะเข้าถึงตำแหน่งสำคัญและเป็นสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจ ศาสนา และอำนาจทางการเมืองในสังคมใดๆ (สุริชัย, 2550) การถูกปฏิเสธและถูกกีดกันมาจากกระบวนการสำคัญในการสร้างภาวะความเป็นชายขอบ คือการสร้างความหมายในแง่ลบให้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วนำมาผูกติดเข้ากับอัตลักษณ์ของกลุ่มคนในสังคม โดยการแยกข้อเท็จจริงและการกระทำออกจากความเป็นตัวตนของคน อัตลักษณ์ชายขอบจึงถูกสร้างและให้ความหมายโดยสังคมศูนย์กลางที่มีวิถีคิดแบบแยกขั้ว ที่ให้คุณค่าและอำนาจแก่ขั้วหนึ่งสูงกว่าอีกขั้วหนึ่ง (ปีนแก้ว, 2546)

สมัคร์ กอเซ็ม (2552) หยิบประเด็นของมุสลิมพม่าในชุมชนข้างคลาน เชียงใหม่ เพื่ออธิบายว่ากระบวนการสร้างภาพลักษณ์ที่วุ่นวาย ได้กลายเป็นสิ่งยึดติดกับพฤติกรรมของมุสลิมพม่า เมื่อพูดถึงคนพม่า คนก็จะนึกถึงน้ำหมากสีแดงที่ขุ่นไปทั่ว หมากที่เคี้ยวก็ตั้งแง่ว่าต้องมีสิ่งแปลกปลอมมากกว่าหมากธรรมดา นึกถึงภาพของการแย่งผัวแย่งเมีย ซึ่งยิ่งทำให้ภาพความเป็นชุมชนมุสลิมเสื่อมเสีย หรือการเป็นขอรานของมุสลิมพม่าก็ยิ่งทำให้ภาพของมุสลิมติดลบมากขึ้น สมัคร์ (2552) วิเคราะห์ว่า สิ่งเหล่านี้เกิดจากการที่คนส่วนใหญ่มองว่าวัฒนธรรมที่ต่างไปจากตนเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ จึงต้องแยกสิ่งที่แปลกแยกออกจากส่วนใหญ่ ทำให้เกิดความเป็นชายขอบขึ้น

แนวคิดเรื่องชนกลุ่มน้อยที่ทำให้เกิดกระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ สะท้อนความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มชนผู้มีอำนาจที่สถาปนาตนเองขึ้นเป็นชนกลุ่มใหญ่ (dominant group) กับกลุ่มชนที่ด้อยอำนาจกว่า (subordinate group) ที่ถูกเรียกโดยชนกลุ่มแรกว่าชนกลุ่มน้อยภายใต้กระบวนการสร้างความเป็นชาติ (ปีนแก้ว, 2546) เครื่องมือสำคัญที่รัฐชาติใช้ในการควบคุมพลเมืองของตนคือ การสร้างพรมแดนและการสร้างช่วงชั้นที่ไม่เท่ากันทางชาติพันธุ์ ที่เรียกว่า “โครงการสร้างความคิดวิไลซ์” โดยชนศูนย์กลางมีปฏิสัมพันธ์กับชนชายขอบบนฐานคิดว่า อารยธรรมของชนศูนย์กลางดีกว่าและเหนือกว่าวัฒนธรรมของคนชายขอบ จึงถือเป็นหน้าที่ของรัฐและชนศูนย์กลางในการเข้าไปทำหน้าที่ยกระดับวัฒนธรรมของคนชายขอบให้สูงขึ้น ให้เปลี่ยนมายอมรับอารยธรรมแบบศูนย์กลาง โดยมีความเชื่อว่าเป็นการช่วยให้คนชายขอบมีชีวิตที่ดีขึ้น (Harrell, 1995)

การสร้างความหมายในแง่ลบให้กับคำว่า “หัวรุนแรง” แล้วนำมาผูกติดเข้ากับอัตลักษณ์ของมุสลิม ส่วนหนึ่งเกิดจากการบริโภคนิวส์ที่อิงอยู่กับสื่อตะวันตกที่สร้างภาพมุสลิมให้เป็นอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับอารยธรรมตะวันตกที่โลกต้องปฏิเสธได้สร้างภาพลบที่สำคัญที่คนทั่วไปนึกถึงมุสลิม คือภาพความเป็นมุสลิมหัวรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุการณ์หลังก่อวินาศกรรมในสหรัฐอเมริกาวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 รัฐทั่วโลกได้ตระหนักถึงเรื่องของการก่อการร้ายกันมากขึ้นและเกิดปรากฏการณ์ใหม่ในโลกซึ่งเรียกว่า “การก่อการร้ายสากล” (มารค, 2552)

การสร้างภาพว่ามุสลิมหัวรุนแรงและเป็นปฐมเหตุของปัญหาความวุ่นวายทั้งมวลของโลก คำว่ามุสลิมเคร่งจารีตและมุสลิมหัวรุนแรงถูกหลอมรวมกลายเป็นถ้อยคำที่มีความหมายเดียวกัน ความเคร่งครัดในศาสนาของมุสลิมถูกมองว่าเป็นอันตรายต่อสังคมมนุษย์ เป็นภัยคุกคามดุจดุจเดียวกับกับการก่อการร้าย ปรากฏการณ์ความขัดแย้งในตะวันออกกลาง ในกลุ่มประเทศที่แยกตัวมาจากอดีตสหภาพโซเวียต และสถานการณ์ภาคใต้ ทำให้มุสลิมที่มีความเคร่งครัดในศาสนาถูกมองเหมารวมเป็นมุสลิมหัวรุนแรง ความขัดแย้งในตะวันออกกลางที่เกิดจากประเทศมหาอำนาจสถาปนาแผ่นดินปาเลสไตน์ให้เป็นที่ตั้งรัฐอิสราเอล โดยผนวกมัสยิดอัล-อักศอ ณ กรุงเยรูซาเล็ม ซึ่งเป็น

กิบลัต⁴ แรกของศาสนาอิสลาม หรือความพยายามแทรกแซงบางรัฐในอดีตสหภาพโซเวียต ย่อมมีเรื่องราวและที่มาที่ไป แต่จะมีสักกี่คนของผู้เสพข่าวสารที่จะสนใจค้นหาความจริง สิ่งที่คนนอกมองความขัดแย้งจึงเป็นเพียงภาพของความรุนแรง ความไม่สงบที่ต่อเนื่องไม่จบไม่สิ้น ด้วยอิทธิพลของสื่อและการรับข้อมูลแบบฉายฉวย ความจริงจึงถูกทำให้บิดเบี้ยวไป มุสลิมจึงมีภาพของความเป็นคนอื่นในโลกนี้และในประเทศไทย ถ้อยคำของศาสตราจารย์อัมมัด “อิสลามจะมาอย่างผู้แปลกหน้า และจะกลับไปอย่างผู้แปลกหน้า” (อัครมิซีย์, อิบนิมาญะฮ์ และอะฮฺหมัด อ่างใน ซัยคฺ ซัลมาน บิน ฟะฮฺด อัล เอาเดฮฺ, ม.ป.ป.) ย่อมอธิบายปรากฏการณ์มุสลิมเคร่งจารีตได้อย่างชัดเจน

กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบของมุสลิมในประเทศไทย เห็นได้ชัดเจนที่สุดในกรณีมุสลิมสามจังหวัดภาคใต้ ความขัดแย้งรุนแรงที่เกิดขึ้นยาวนานในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้คือภาพสะท้อนการขัดแย้ง และไม่ยอมจำนนต่ออำนาจที่ผลักดันให้ตกอยู่ในกลุ่มคนชายขอบมาเป็นเวลายาวนาน จากการสถาปนาอำนาจความเป็นศูนย์กลางของรัฐไทยในบริบทแห่งยุคสมัยหนึ่ง ที่เกิดจากโครงสร้างวาทกรรมเชิงอำนาจที่แฝงอยู่ในแนวคิดทฤษฎีที่เน้นบูรณาการและเอกภาพทางวัฒนธรรม ผ่านนโยบายนิยมแบบเชื้อชาติเดียวและประเทศเดียว (one race one nation) ในการบริหารประเทศ ความเป็นไทยที่เป็นอารยะ เช่น กำหนดให้มีการแต่งตัวแบบทันสมัย ให้ใส่หมวกและเลิกกินหมาก รวมทั้งสร้างแบบแผนใหม่ๆ ขึ้น และเรียกคนมุสลิมที่มีชาติพันธุ์เรียกว่า “แขก” จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนที่เป็นผู้นำของมุสลิม (ศรีศักร, 2550)

นอกจากนี้ นิยามของคำว่า “ชนกลุ่มน้อย” ที่เน้นมุมมองโดยใช้ “จำนวน” เป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณา (สุริชัย, 2550) ได้ตอกย้ำให้มุสลิมกลายเป็นทั้งชนกลุ่มน้อยและคนชายขอบ กลายเป็นเหตุการณ์ความรุนแรงชนิดถึงตายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ความเป็นชายขอบของมุสลิมจึงไม่ได้เกิดขึ้นเองอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไม่มีที่มาที่ไป ดังเช่นที่ ปิ่นแก้ว (2546) ได้กล่าวไว้ว่า ศูนย์กลางเป็นผู้ผลิตชายขอบด้วยกระบวนการที่ซับซ้อน การเป็นชายขอบเกิดขึ้นเมื่อคนกลุ่มหนึ่งถูกกีดกันออกจากการมีส่วนร่วมในการกำหนดความหมายและการมีตัวตนของกลุ่ม โดยที่ศูนย์กลางและชายขอบยังมีความสัมพันธ์ที่ขึ้นตรงต่อกันและพึ่งพาซึ่งกันและกัน (เช่น ศูนย์กลางยังต้องอาศัยการผลิตและเพาะปลูกจากคนชายขอบที่เป็นคนยากจน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ) แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ศูนย์กลางไม่ได้ตระหนักหรือซาบซึ้งกับการที่กลุ่มตนเองต้องพึ่งพาชายขอบ

4.2 มุสลิมสามจังหวัด: ชายขอบของภูมิศาสตร์ ชายขอบของประวัติศาสตร์ และชายขอบของความ

มุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) มีความเป็นชายขอบทั้งในแง่ของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และความรู้

(1) **ความเป็นชายขอบในทางภูมิศาสตร์** เป็นการพิจารณาความเป็นชายขอบในมิติพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ โดยนิยามความเป็นชายขอบตามนัยนี้หมายถึง กลุ่มคนที่ใช้ชีวิตอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางทั้งในทางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรม คนชายขอบตามความหมายนี้ มักจะเป็นกลุ่มที่ต้องเคลื่อนย้ายจากภูมิลำเนาดั้งเดิมด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพหรือวิถีชีวิตของตน คนกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับการแก่งแย่งแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ถูกกีดกันและเอาเปรียบจากคนกลุ่มใหญ่

⁴ กิบลัต - ทิศที่มุสลิมที่ต้องผินหน้าไปหาในเวลาละหมาด

ซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนหรือเขตภูมิศาสตร์นั้นมาก่อน (สุริชัย, 2550) ซึ่งหากพิจารณาโดยลักษณะภูมิศาสตร์ มุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) จึงกลายเป็นชายขอบของภูมิศาสตร์ เนื่องด้วยพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรที่มีชื่อเรียกมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลว่า แพลมทอง (Golden Chersones) หรือสุวรรณภูมิ ซึ่งอยู่ใกล้กับเกาะเล็กและเกาะใหญ่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเกาะสุมาตราและซาวาที่ในเอกสารของอินเดียเรียกว่า มาลัยทวีปและยะวาทวีป (ศรีศักร, 2550)

ปัจจุบัน พื้นที่ตรงนี้คือชายขอบของแผนที่ประเทศไทย ซึ่งในปี พ.ศ. 2506 คณะรัฐมนตรีของทางราชการไทยได้มีมติให้ใช้คำว่า “จังหวัดชายแดนภาคใต้” แทนการเรียกว่า “สี่จังหวัดภาคใต้” (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล) และเรียกจังหวัดต่างๆ ดังกล่าวว่สี่จังหวัดภาคใต้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (พันธุทิพย์, 2544)

(2) ความเป็นชายขอบของประวัติศาสตร์ ความเป็นชายขอบของประวัติศาสตร์ของมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ เริ่มเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่รัฐอิสระปัตตานีกลายเป็นประเทศราชของสยามประเทศ และมีพัฒนาการสืบทอดความคิดต่อเนื่องมาถึงสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ (ศรีศักร, 2550)

มุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่คือลูกหลานของชาวรัฐปัตตานีในอดีต ปัตตานีเป็นหัวเมืองใหญ่ทางตอนใต้ ที่ประวัติศาสตร์ชาติไทยบันทึกไว้เพียงว่า คือรัฐหนึ่งภายใต้การปกครองของไทย แต่ข้อมูลที่สังคมไทยควรตระหนักมีมากกว่านั้นมากมายนัก รัฐปัตตานีเป็นเมืองท่าเก่าแก่ เป็นส่วนหนึ่งของแคว้นลังกาสุกะ ซึ่งเป็นเครือข่ายของอาณาจักรศรีวิชัยที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14-15 ลงมา มีปริมณฑลกว้างขวางครอบคลุมคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะต่างๆ ในประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซียในปัจจุบัน เป็นกลุ่มรัฐที่มีความสัมพันธ์กันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีศูนย์กลางอำนาจเปลี่ยนแปลงไปตามความผันผวนทางเศรษฐกิจการเมืองในแต่ละยุคสมัย (สุจิตต์, 2547)

กรอบความคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิง “ประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย” ในระบบการศึกษาไทยมีส่วนอย่างมากในการทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกดูแคลนความเป็นอื่นหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากตนเอง อดีตอันยิ่งใหญ่ของรัฐปัตตานีจึงถูกลดทอนบทบาทลงในประวัติศาสตร์ชาติไทย เป็นเพียงประเทศราชหนึ่งที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของไทยเท่านั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ปัตตานีในภาษาไทยจนถึงปัจจุบัน มีไม่มากนัก แทบทั้งหมดอยู่ในกรอบของตรรกะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวมา และอยู่ในกรอบของมุมมองของเจ้ากรุงเทพฯ ส่วนด้านที่ไม่เข้ากรอบไม่ลงรอยกับประวัติศาสตร์แห่งชาติก็หลีกเลี่ยงหรือมองข้ามไปเสีย...ภาพพจน์รวบยอด (trope) ของปัตตานีในประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย คือ แยก-ประเทศราช-ที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายภายใน-และชอบเป็นขบถ...ประวัติศาสตร์ปัตตานีที่เป็น ‘แยก’ จึงเป็นประวัติศาสตร์ฉบับดูแคลนตั้งแต่ต้น (ธงชัย, 2547)

มุมมองที่ขัดแย้งระหว่างรัฐกับท้องถิ่น ทำให้ผู้ก่อความไม่สงบใช้แรงจูงใจทางประวัติศาสตร์สร้างแนวร่วมจากประชาชนในพื้นที่ได้ ขณะที่การเรียนประวัติศาสตร์ของไทยเน้นเรื่องราวที่บอกว่า “เรา” คืออย่างไร และ “คนอื่น” ไม่คืออย่างไร เป็นประวัติศาสตร์ด้านเดียวและไม่มีความชัดเจน พลังอำนาจของประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับการให้ความหมายของผู้คนในอดีต ในเวลาที่พวกเขาดิ้นรนต่อสู้เพื่อพิทักษ์สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องนิยามวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ ผู้คนในปัตตานียังมีความทรงจำและสำนึกในประวัติศาสตร์ที่ทรงพลังจนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ของคนปัตตานี จึง “ขัดฝืน” เข้ากันไม่ได้กับประวัติศาสตร์มาตรฐานที่ถูกกำหนดขึ้นโดยอำนาจรัฐ (ธงชัย, 2548)

วิชาประวัติศาสตร์จึงควรสอนให้ประชาชนเข้าใจในความแตกต่างหลากหลาย และสามารถจัดการกับความขัดแย้งที่มีที่มาจากความต่างต่างนั้นได้ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องจำเป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ถูกครอบงำด้วยกรอบของประวัติศาสตร์แห่งชาติเพื่อความสามัคคีผืนหรือเพื่อค้ำจุนชาติ ทำให้อุดมคติที่ไม่ลงรอยกับอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองถูกบดบัง จึงควรถูกยกเลิก (สุจิตต์, 2547)

(3) ความเป็นชายขอบของความรู้ ความรู้ใดที่ไม่สอดคล้องกับความรู้อื่นๆ ความรู้ใดที่ไม่ใช่กระแสหลัก ความรู้นั้นก็เป็นชายขอบ แม้แต่คนที่อยู่ที่ศูนย์กลางของเขตทางภูมิศาสตร์ หากมีความรู้ต่างไปจากสังคม ต่างไปจาก ความเชื่อ ความคิด ความเห็นของคนส่วนใหญ่ ความรู้นั้นก็เป็นชายขอบในท่ามกลางศูนย์กลางนั่นเอง (สุริชัย, 2550) รัฐปัตตานีในอดีตคือแหล่งความรู้ทางวิชาการของศาสนาอิสลาม ที่มุสลิมในคาบสมุทรมลายูต่างมุ่งหน้า มาหาความรู้ พื้นที่สามจังหวัดภาคใต้ในอดีตเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้ภาษามลายูในการถ่ายทอดศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2543)

อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน ความรู้ด้านศาสนาถูกมองว่าไม่ใช่ความรู้กระแสหลักอย่างศาสตร์อื่นๆ แต่สำหรับมุสลิม อิสลามคือวิถีชีวิต ไม่ใช่แค่ศาสนา มุสลิมถือว่า ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร อิสลามไม่เคยล้าสมัย หรือทันสมัย แต่อิสลามคือความนำสมัย (อบุลหะซัน, 2554) มุสลิมจึงมีหน้าที่ต้องศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ครอบครัวมุสลิมส่วนใหญ่ โดยเฉพาะมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้จึงมักส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนศาสนา หรืออย่างน้อยก็ให้เข้าโรงเรียนที่มีหลักสูตรบูรณาการ (สอนศาสนาควบคู่สามัญ) หลังจากจบระดับมัธยมศึกษาหรือตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา ครอบครัวชนชั้นกลางหรือผู้มีฐานะร่ำรวยมักส่งลูกหลานไปเรียนต่อในระดับสูงกว่ามัธยมศึกษาในประเทศอิสลามที่มีชื่อในการเป็นศูนย์กลางการสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน (เช่น อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย ปากีสถาน และอินเดีย)

เยาวชนจากครอบครัวยากจนบางคนอาจได้รับทุนการศึกษาให้ศึกษาต่อในประเทศเหล่านี้ เฉพาะในประเทศอียิปต์ มีเยาวชนมุสลิมไปเรียนวิชาการด้านอิสลามอยู่หลายพันคน ประเด็นก็คือ วุฒิการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างประเทศเหล่านี้ หลายแห่งไม่ได้รับการรับรองโดยระบบการอุดมศึกษาของไทย คนหนุ่มสาวที่จบการศึกษาจากประเทศเหล่านี้ เมื่อกลับมาประเทศไทย จึงอาจหางานทำไม่ได้ หรือได้งานที่ต่ำกว่าวุฒิการศึกษา (อารี และคณะ, 2554)

ในงานวิจัยทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับสถาบันสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของแพรวศิริศักดิ์คำเกิง (2552) พบว่า รัฐบาลยังขาดความรู้ในเรื่องของสถาบันสอนศาสนาอิสลามในด้านสังคมและวัฒนธรรมอยู่มาก ที่สำคัญ รัฐบาลยังมองสถาบันเหล่านี้ว่า เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ

ความรู้อิสลามที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในสังคมปัจจุบัน วุฒิการศึกษาที่ไม่ได้รับการรับรอง และความรู้ที่ถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาตินี้ ทำให้มุสลิมส่วนหนึ่งที่แม้จะมีความรู้แต่เป็นความรู้ชายขอบ เป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับกระแสหลัก เป็นความรู้ที่ไม่ถูกให้คุณค่าโดยคนส่วนใหญ่ในสังคม ถูกผลักให้กลายเป็นคนชายขอบของความรู้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลให้มุสลิมส่วนหนึ่งไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เพราะตระหนักดีว่ารัฐบาลไทยและสังคมไทยไม่ยอมรับวุฒิการศึกษา ดังนั้นเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว คนหนุ่มสาวในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวนไม่น้อยที่เลือกที่จะพาตัวเองเข้าสู่ตลาดแรงงาน กลายเป็นแรงงานราคาถูกของสังคมอีกกลุ่มหนึ่ง

4.3 สองคนยลตามช่อง: แก่ไม่ได้เพราะยืนอยู่คนละด้าน

มุมมองของนักวิชาการ นักการเมือง องค์กรการปกครอง ทหาร ตำรวจ และประชาชน ในการวิเคราะห์สาเหตุปัญหา ต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่ได้มีอะไรใหม่ไปกว่าเดิมมากนัก งานวิจัยส่วนใหญ่ชี้ว่า ความไม่สงบในสามจังหวัดภาคใต้เกิดจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นคนกลุ่มน้อยในบริบทของสังคมไทย มีความรู้สึกใกล้ชิดกับคนมาเลย์มากกว่าคนไทย ความแตกต่างกับคนส่วนใหญ่ในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี การศึกษา และเศรษฐกิจ ถูกมองว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อรัฐไทย (แพรว, 2552) อย่างไรก็ตาม มีการวิเคราะห์กันว่า ประชาชน ผู้นำมุสลิม และรัฐ มองประเด็นปัญหาสามจังหวัดภาคใต้ด้วยกรอบคิดที่ขัดแย้งสวนทางกัน การเลือกมองคนละมุม ยืนกันอยู่คนละด้าน และให้ความสำคัญกับสิ่งที่มองเห็นไปคนละด้านนั้น ทำให้แนวทางการแก้ไขปัญหาเป็นไปแบบแยกส่วนและขาดการบูรณาการ การแก้ปัญหาจึงไม่อาจบรรลุผลได้อย่างที่ควรจะเป็น

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความไม่สงบในการศึกษาที่ผ่านมา สรุปว่ามีสาเหตุหลายด้าน หนึ่งใน *ด้านการเมืองการปกครอง* นั้นคือมองว่า ความไม่สงบเกิดจากประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมและเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรม (กอส., 2549) จากความไม่เข้าใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรมของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีและอคติ ชาวมุสลิมเกิดความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม มีความรู้สึกในทางลบต่ออำนาจรัฐ การศึกษาที่ผ่านมาสะท้อนว่า ปัญหาความไม่ยุติธรรมและการเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรมยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะในกรณีของเหตุการณ์ตากใบ และการตรวจค้นจับกุมผู้ต้องสงสัยในชีวิตประจำวันของผู้คนในสามจังหวัด (จุฑารัตน์, 2548) นอกจากนี้ ในด้านการเมืองการปกครอง ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ยังเกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายการผสมกลมกลืน และระบบราชการไทยที่เน้นการรวมอำนาจ และคนในพื้นที่ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย

ยังมีการศึกษาที่พูดถึงประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนในสามจังหวัดภาคใต้ (กฤตยา และคณะ, 2549) ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจากพฤติกรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่เป็นปัญหาเรื่องนโยบายของเจ้าหน้าที่ความมั่นคงที่ดำเนินการจับกุมอย่างละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างชัดเจน ไม่เป็นธรรม และมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังเช่นกรณีการดำเนินคดีกับอัยสุหฺหลงที่นำไปสู่เหตุการณ์การปะทะกันอย่างรุนแรงที่สุดในหมู่บ้านดงขงญอ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งการปะทะกันในครั้งนั้นเป็นที่รู้จักกันดีใน “กบฏดงขงญอ” (ธเนศ, 2551)

งานวิจัยส่วนหนึ่งพบว่า ผู้นำศาสนาอิสลามมีความเห็นว่า ปัญหาความไม่สงบเกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ แนวทางการบริหารจัดการ และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่เหมาะสม ขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในเอกลักษณ์พื้นฐานของประชาชน แม้จะมีความพยายามของรัฐที่จะดึงผู้นำศาสนาให้เข้ามามีส่วนร่วมในนโยบายส่งเสริมสันติสุข แต่เจ้าหน้าที่รัฐยังคงมองการแสดงบทบาทของผู้นำศาสนาด้วยสายตาดูหวาดระแวง (แพรว, 2552) ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่า ความไม่สงบเกิดจากการไม่ได้รับความไม่เป็นธรรม ความหวาดระแวง ความแตกต่างทางวัฒนธรรม การโฆษณาชวนเชื่อ ความขัดแย้งทางการเมือง เจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อมองในกรอบนี้ ข้อเสนอแนะก็คือ รัฐต้องจัดการกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่เข้าใจและมีอคติกับประชาชน ต้องเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่เข้ามาเป็นข้าราชการให้มากที่สุด ไม่ควรใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ให้ทุนสนับสนุนเยาวชนให้ศึกษาในหลายสาขาวิชา นำหลักการอิสลามมาเป็นแนวทางแก้ไข

ความเป็นชายขอบในสามจังหวัดภาคใต้ยังถูกซ้ำเติมด้วยสาเหตุ *ด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ* โดยมุ่งไปที่ความยากจนของประชากรในสามจังหวัด จากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีฐานแคบเนื่องจากประชาชนมีอาชีพหลักเพียงไม่กี่อย่าง นักลงทุนไม่กล้ามาลงทุนเพราะเกรงกลัวเหตุการณ์ความรุนแรง และไม่คุ้นเคยกับภาษาและวัฒนธรรม (ชิดชนก, 2548) โครงการพัฒนาประเทศที่ผ่านมานอกจากจะไม่สอดคล้องกับศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังทำลายระบบนิเวศน์และทรัพยากรในท้องถิ่น ทำให้ประชาชนเดือดร้อนและยากจนซ้ำซาก (สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ, 2549) เช่น ชาวประมงพื้นบ้านประสบปัญหาทะเลชายฝั่งถูกทำลายจากเรืออวนลากอวนรุนที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ปัญหาป่าดิบเขียวถูกทำลายจากการส่งเสริมการปลูกสวนยางแบบบุพรม ป่าพรุถูกทำลายจากโครงการก่อสร้างถนนและเขื่อนกั้นน้ำ หรือนำร้างจากระบบชลประทานที่ไม่มีการศึกษาระบบนิเวศน์ (สนิทสุดา, 2549)

ขณะเดียวกัน การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขในมุมมองของทหารและตำรวจ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการแก้ปัญหาสามจังหวัดภาคใต้ กลับไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ประชาชนในพื้นที่และผู้นำศาสนามองเห็นงานของพลเอกกิตติ รัตนฉายา อดีตแม่ทัพภาคที่ 4 ยืนยันมาโดยตลอดว่า ปัญหาสามจังหวัดภาคใต้เป็นเรื่องของขบวนการแบ่งแยกดินแดน (แพร, 2552) ทหารตำรวจยังมองว่า การปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานตนเองได้มีการปรับตัว ปรับยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีในการทำงานแล้ว และปฏิบัติการทั้งหมดก็เป็นไปเพื่อความมั่นคงของชาติและความปลอดภัยของประชาชน

การมองปัญหานบนพื้นฐานจากจุดยืนคนละด้านส่งผลให้สิ่งที่เราเห็น คือนโยบายของรัฐที่สับสนระหว่างแนวทางสันติวิธีกับการแก้ปัญหาโดยใช้ความรุนแรงตอบโต้ เราจึงยังไม่เห็นยุทธศาสตร์ที่เป็นระบบและเป็นกระบวนการบูรณาการ ทำให้การแก้ปัญหาสามจังหวัดชายแดนใต้ที่ผ่านมาขาดพลังและความรุนแรงก็ยังคงคุกรุ่น กัดกร่อนชีวิตและความผาสุกของพี่น้องสามจังหวัด รวมทั้งของเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ต่อไป

4.4 ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้: ชายขอบเพราะขัดแย้ง หรือขัดแย้งเพราะชายขอบ

พื้นที่สามจังหวัดภาคใต้ถูกกล่าวถึงอย่างต่อเนื่องยาวนานในสังคมไทย เนื่องจากถูกมองว่าเป็น “ปัญหา” ต่อความมั่นคงของชาติ ความสนใจต่อพื้นที่ “พิเศษ” นี้ ก็เพื่อแสวงหาความเข้าใจสาเหตุของปัญหา นำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นผลกระทบของความรุนแรง และเสนอแนะแนวทางแก้ไข (แพร, 2552) ทั้งที่พื้นที่สามจังหวัดภาคใต้มีศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาสูง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีความเป็นเมืองชายแดนที่เป็นจุดค้าขายแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ แต่ปัญหาความไม่สงบที่ลุกลามต่อเนื่องมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2547 โดยไม่มีทีท่าว่าจะยุติได้นั้น ดูเหมือนจะบดบังทุนที่ดีงามของสามจังหวัดภาคใต้ไปอย่างน่าเสียดาย (ประพันธ์, 2549)

ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ที่กำลังเกิดขึ้นกว้างและลึกกว่าอดีตที่ผ่านมา กระทบกับชีวิตผู้คนทั้งชาวมุสลิมและชาวพุทธ รายงานสถิติความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ล่าสุดเมื่อเดือนพฤษภาคม 2551 นับตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 เกิดเหตุการณ์ยิง ระเบิด วางเพลิงและการก่อวินาศกรรมอื่น ๆ จำนวนประมาณ 8,907 เหตุการณ์ มีผู้เสียชีวิตประมาณ 3,471 คน และบาดเจ็บประมาณ 5,470 คน รวมแล้วมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บสูญเสียชีวิตทั้งฝ่ายประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐเกือบ 10,000 คน พบว่า คนไทยมุสลิมเสียชีวิตมากกว่าชาวไทยพุทธเสียอีก เป้าหมายของความรุนแรงจึงเป็นประชาชนคนธรรมดา ทั้งคนไทยพุทธและมุสลิม เพื่อสร้างความหวาดกลัวในหมู่ประชาชนทั่วไป รองลงมาคือตำรวจและทหาร (ศรีสมภพ, 2549)

รายงานเรื่อง “เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์” ของกอส. (2549) ได้นำเสนอกรอบการวินิจฉัยสาเหตุของปัญหาเป็นสามระดับ คือ *เงื่อนไขบุคคล* ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจทางการปกครองในทางที่ผิด การใช้ความรุนแรงโดยฝ่ายผู้ก่อความไม่สงบ และการตอบโต้ของฝ่ายรัฐด้วยความรุนแรง *เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง* ซึ่งรวมถึงความไม่เป็นธรรมอันเกิดจากกระบวนการยุติธรรมและลักษณะการปกครอง ความยากจนของประชาชน การศึกษาที่ไม่เอื้อให้ประชาชนมีพลังชนะการทำลายทางสังคม และสภาพภูมิศาสตร์ของชายแดนใต้ที่ติดกับมาเลเซีย ทำให้เกิดการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของคนในสองประเทศ และ *เงื่อนไขทางวัฒนธรรม* ซึ่งก็คือลักษณะเฉพาะทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ คือศาสนาอิสลาม ภาษามลายู และประวัติศาสตร์ปัตตานี

การวิเคราะห์ของ กอส. ได้หยิบประเด็นความไม่เป็นธรรมและความยากจนของประชาชน ว่าเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งถือเป็นลักษณะหนึ่งของความเป็นชายขอบ ในมุมนี้ก็จะเห็นว่า ความเป็นชายขอบเป็นเงื่อนไขของความขัดแย้งที่นำไปสู่เหตุการณ์ความรุนแรง ในทางกลับกัน ความขัดแย้งถึงตายที่ยืดเยื้อยาวนานนี้ได้ก่อร่นเซาะทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมและพลังของสถาบันต่างๆ ซึ่งเคยดำรงอยู่และจำเป็นต่อการยุติความขัดแย้งด้วยหนทางสันติ (ชัยวัฒน์, 2552) ชุมชนและบุคคลที่ตกอยู่ในวังวนของความขัดแย้งนี้จึงถูกกักขังให้อยู่ภายใต้กรอบของความเป็นชายขอบอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

ภาพที่สังคมมองเห็นที่สามจังหวัดภาคใต้ว่า คือพื้นที่ “พิเศษ” คือ “ปัญหา” ของความมั่นคงแห่งชาตินี้ ทำให้ความขัดแย้งรุนแรงชนิดถึงตายในพื้นที่ยิ่งขับเน้นความเป็นชายขอบของมุสลิมให้ปรากฏชัดขึ้น ข้อมูลข่าวสารจากสามจังหวัดผ่านการนำเสนอของหนังสือพิมพ์รายวันเน้นไปในทางลบมากกว่าบวก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการลอบทำร้ายชีวิตและทรัพย์สิน ข้อมูลที่นำเสนอมีมาจากบุคคลของรัฐระดับบน ขณะที่ความคิดเห็นจากคนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่รัฐระดับล่างไม่ได้รับการนำเสนออย่างสมดุลกัน แม้แหล่งข่าวจากหน่วยงานรัฐบาลจะนำเชื่อถือและตรวจสอบได้ แต่เป็นข้อมูลเพียงด้านเดียว ยิ่งกว่านั้น อาจมีคำสั่งจากเบื้องบนให้ปกปิดข้อมูลหรือให้ข้อมูลที่เป็นในทิศทางเดียวกัน (วันวิสาข์, 2548 อ่างใน แพร, 2552:155) ยิ่งกว่านั้น การเสนอข่าวยังขาดการติดตามผลการสอบสวนคดีต่างๆ รวมทั้งการพิสูจน์ข่าวลือต่างๆ ในพื้นที่ (พิจิตร อ่างใน แพร, 2552) การฟังความข้างเดียววนๆ ส่งผลให้คนในสังคมไทยจำนวนไม่น้อยเหมารวมคนมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ว่าเป็น “โจรก่อการร้าย” เป็นผู้กระทำความรุนแรง ขณะที่ชาวบ้านมุสลิมในพื้นที่รู้สึกกว่าตนเองเป็นผู้ถูกกระทำ (นารี, 2552)

นอกจากภาพด้านลบของสามจังหวัดผ่านทางสื่อ ยังมีอีกหลายประเด็นที่ขับเน้นความเป็นชายขอบของมุสลิมสามจังหวัด สถาบันแห่งความรู้อิสลามถูกจับตามองว่าเป็นภัยของความมั่นคง เศรษฐกิจมวลรวมของทั้งสามจังหวัดลดลงเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบ รายได้ต่อหัวของประชากรต่ำลง ความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้นับวันยิ่งรุนแรงขึ้น การว่างงานมากขึ้น ยังอาจนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรม สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นประเด็นสืบเนื่อง ซ้อนทับ และเชื่อมโยงกัน ล้อมกรอบให้ชาวมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ ตกอยู่ในสภาพความเป็นคนชายขอบอย่างยากที่จะหลุดพ้น

5. อีกฝั่งของชายขอบ: มุสลิมที่ก้าวไกล

แม้โดยทั่วไป มุสลิมจะมีภาพของความด้อยกว่าคนไทยที่ไม่ใช่มุสลิมในเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม และการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสต่างๆ แต่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงพัฒนาของสังคมจากยุคหนึ่งสู่อีกยุคหนึ่ง ประวัติศาสตร์ไทยได้บันทึกชื่อของมุสลิมอีกบางกลุ่มที่สามารถครอบครองพื้นที่ทุนทางสังคม และก้าวไปยืนอยู่ ณ

จุดที่น้อยคนนักจะไปถึงได้ มุสลิมหลายคนสร้างชื่อเสียง มีบทบาทโดดเด่น เป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง ทั้งระดับชาติ และระดับนานาชาติ ที่โดดเด่นมากคนหนึ่ง คือ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ มุสลิมผู้เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ ในสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย พ.ศ. 2535-2540 ประวัติศาสตร์ไทยได้จารึกว่า ประเทศไทยที่คนส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธนั้น ครั้งหนึ่งเคยมีเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศที่เป็นมุสลิม ที่สำคัญ ดร.สุรินทร์ เป็นเสนาบดีและนักการเมืองที่ได้รับยอมรับในความสามารถอย่างกว้างขวาง ชื่อของ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ ถูกจารึกในหน้าประวัติศาสตร์ไทยอีกครั้ง เมื่อก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งเลขาธิการสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน ใน พ.ศ. 2551

ดร.สุรินทร์ ยังได้รับเลือกให้เป็น “หนึ่งใน 500 ชาวมุสลิมผู้ทรงอิทธิพลที่สุด” จากศูนย์พีรินซ์ อัลวาเลีย บิน ทาลาล เพื่อความเข้าใจระหว่างมุสลิม-คริสเตียน แห่งมหาวิทยาลัยจอร์จทาวน์ ศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์อิสลาม แห่งราชวงศ์จอร์แดน และศูนย์อิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก ที่ได้ร่วมกันคัดเลือกชาวมุสลิมทั่วโลกที่มีชื่อเสียง และทรงอิทธิพล ลงในหนังสือที่จัดทำขึ้นเป็นพิเศษประจำปี ค.ศ. 2009 ชื่อว่า “The 500 Most Influential Muslims – 2009” เพื่อหวังให้ประชาชนทั่วโลกได้เข้าใจถึงอิทธิพลของชาวมุสลิมและผลกระทบของอิสลามที่มีต่อโลกปัจจุบัน (MTODAY, 2554)

หนึ่งใน “500 ชาวมุสลิมผู้ทรงอิทธิพลที่สุด” ที่ได้รับคัดเลือกในปีเดียวกันอีกคนหนึ่งคือ ดร.สุกรี หลังปูเต๊ะ คณบดีคณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมพัฒนา และแก้ไขปัญหาเหตุการณ์ทางภาคใต้ (WEBMASTER YIU, ม.ป.ป.)

ประเทศไทยยังเคยมีประธานรัฐสภา ประมุขของฝ่ายนิติบัญญัติที่เป็นมุสลิมคือ นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา เป็นประธานรัฐสภาลำดับที่ 34 (พ.ศ. 2539-2543) เป็นอดีตประธานรัฐสภาและประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรก ในประวัติศาสตร์ที่เป็นชาวไทยมุสลิม และอดีตรองนายกรัฐมนตรี เคยดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น ประธานรัฐสภาและประธานสภาผู้แทนราษฎร รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม (2 สมัย) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา เป็นลูกคนโตของครอบครัวชาวจังหวัดยะลา จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ ประธานศาลปกครองสูงสุดคนแรกของไทย คือ นายอักษราทร จุฬารัตน ซึ่งจบปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยโรม ประเทศอิตาลี (ดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2543 และพ้นจากตำแหน่งเนื่องจากอายุครบ 70 ปี เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2553) ก็มีต้นตระกูลเป็นมุสลิม คือ เจ้าพระยาบวรราชนายก หรือ เถกอะหมัด ขุนนางเชื้อสายเปอร์เซีย ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี และเป็นสมุหราชนายกในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ลูกหลานบางส่วนของนายเถกอะหมัด เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ เช่น ตระกูลบุณาค ตระกูลจุฬารัตน ส่วนลูกหลานอื่นๆ ยังคงนับถือศาสนาอิสลาม เช่น ตระกูลอหะหมัดจุฬา) (ประยูรศักดิ์, 2539)

ในการปฏิวัติครั้งล่าสุด เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 นั้น หัวหน้าคณะปฏิวัติซึ่งเป็นนายทหารผู้มีอำนาจสูงสุดในขณะนั้นคือ พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน เป็นชาวมุสลิม เป็นผู้บัญชาการทหารบก (2548-2550) คนแรกที่เป็นมุสลิม มีต้นตระกูลมาจากเถกอะหมัดเช่นเดียวกับนายอักษราทร

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอิสลามหลายคนที่เป็นที่ยอมรับในสังคมมุสลิมในวงกว้าง ทั้งในระดับประเทศ และนานาชาติ คนหนึ่งคือ ดร.อิสมาแอลลุตฟี จะปะกียา ซึ่งเป็นทั้งนักคิด นักเขียน และนักพูด เป็นบุคคลใน 3 จังหวัดภาคใต้ที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงของมุสลิมทั่วประเทศ ชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในมาเลเซีย อินโดนีเซีย จีน เกาหลี อินเดีย และปากีสถาน รวมทั้งประเทศในตะวันออกกลาง ดร.อิสมาแอลลุตฟี จบปริญญาเอกสาขากฎหมายอิสลาม มหาวิทยาลัยอิสลามมาดีนะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยอิสลามยะลา บทบาทที่โดดเด่นของ ดร.อิสมาแอลลุตฟีนี้ว่ากันว่า ในบางช่วงบางตอน ชื่อของเขาถูกบรรจุอยู่ในรายชื่อบุคคลที่รัฐต้องระมัดระวัง (MTODAY, 2554)

เชคริฎอ อะหมัด สมะดี ประธานกลุ่มมุสลิมเพื่อสันติ เป็นนักการศาสนาที่ได้รับการยอมรับสูงในกลุ่มเยาวชนคนหนุ่มสาวมุสลิมยุคปัจจุบัน เป็นผู้ทรงความรู้ทางศาสนาอิสลามที่เชี่ยวชาญภาษาอาหรับและภาษาอังกฤษ เรียนระดับอนุบาลที่ซาอุดีอาระเบีย ระดับมัธยมที่อียิปต์ จบปริญญาตรีด้านนิติศาสตร์อิสลามจากมหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัร อียิปต์ และจบปริญญาโทด้านศาสนาเปรียบเทียบจากมหาวิทยาลัยกุเราะเวียฮุน ประเทศโมร็อกโค การแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมาในหลายสถานการณ์ตามหลักการของศาสนาที่ถูกต้อง ส่งผลให้เชคริฎอ อะหมัด สมะดี มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับอย่างสูง (MTODAY, 2554)

กล่าวโดยสรุปก็คือ แม้มุสลิมในภาพรวมคือผู้ด้อยโอกาส เป็นคนชายขอบโดยนิยามทั่วๆ ไป แต่เมื่อมองด้วยเลนส์ภาพที่ละเอียดมากขึ้น พบว่ามีมุสลิมกลุ่มหนึ่งที่สามารถก้าวขึ้นไปยืนอยู่ในจุดสูงสุดของสังคม ด้านหนึ่งเราเห็นความเป็นชายขอบของมุสลิมในประเทศไทย เป็นด้านที่สะท้อนความไม่เป็นธรรม การถูกกีดกัน และการถูกจำกัดในหลายแง่มุม แต่อีกด้านหนึ่งก็เห็นความแตกต่างและหลากหลายในชาวมุสลิม สะท้อนความเป็นจริงอีกแง่มุมของสังคมไทยที่เปิดพื้นที่และให้โอกาสกับชนกลุ่มที่ถูกเรียกขานมาตลอดว่าชนกลุ่มน้อย เป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจมองข้ามหากต้องการทำความเข้าใจมุสลิมในประเทศไทย ที่สำคัญคือ เป็นข้อเท็จจริงที่สะท้อนว่า หากสังคมให้โอกาส มุสลิมก็สามารถก้าวพ้นความเป็นชายขอบได้เช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย

6. มุสลิม: ชายขอบหรือเพียงแค่แตกต่าง

แนวทางคลี่คลายปัญหาที่เกิดจากการเปียดผลักผู้คนที่แตกต่างจากวิถีกระแสหลักให้จำกัดอยู่ในพื้นที่ของคนชายขอบ ที่วางอยู่บนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ และเคารพ “ความเป็นอื่น” ไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทย ในสามจังหวัดชายแดนใต้ เจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ส่วนหนึ่งเข้าใจปัญหา มีความพยายามกำหนดกฎเกณฑ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของความเคารพต่อศักดิ์ศรีของคน เรายังเห็นสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังขาดหายไป สิ่ง que ทุกคนเฝ้ารอ คือพลังของแนวทางแก้ไขปัญหาที่จะหยุดยั้งความขัดแย้งและนำมาซึ่งสันติ คงจะเป็นอย่างนั้นที่นักวิชาการด้านสันติคนหนึ่งกล่าวไว้ว่า แนวทางเหล่านี้จะมีพลังเมื่อผู้คนในสังคมไทย “มีจินตนาการถึงชุมชนชาติของตน ชนิดที่เปิดพื้นที่ให้กับแผ่นดินและผู้คน ซึ่งดำรงอยู่และก่อกำเนิดมาจากจินตนาการที่ต่างออกไป ดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีเสมอกัน” (ชัยวัฒน์, 2551)

ความเป็นผู้กำหนดตนเอง (autonomy) และการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง (self-determination) เป็นฐานรากสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่สะท้อนความเป็นมนุษย์ ว่ามีความปรารถนาและทางเดินชีวิตที่แตกต่างหลากหลาย การที่มนุษย์จะตัดสินใจชะตากรรมตนเอง ครองชีวิตได้อย่างเป็นนายตนเอง แต่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้เพื่อนมนุษย์คนอื่น จึงเป็นเรื่องที่รัฐตามระบอบประชาธิปไตยควรวางหลักประกันไว้ให้ และควรเป็นเรื่องที่สังคมพึงเรียกร้อง หากรัฐไม่สามารถสร้างประกันในเรื่องดังกล่าวและล้มเหลวในการเปิดพื้นที่ให้กับความต้องการที่แตกต่างหลากหลายของสมาชิก พลเมืองส่วนที่ถูกกดทับทางเดินชีวิตก็จะถูกผลักให้เป็นพลเมืองชายขอบของสังคม ความยากลำบากในการยกสถานะมุสลิมให้พ้นจากความเป็นชายขอบ ไม่ว่าจะด้วยข้อเท็จจริงหรือด้วยภาพลักษณ์ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความพยายามคลี่คลายความขัดแย้งรุนแรงชนิดถึงตายในสามจังหวัดภาคใต้ นั้น อยู่ที่คนจำนวนมากยังมองเรื่องความเป็นผู้กำหนดตนเอง และการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง ด้วยสายตาที่หวาดกลัว และเข้าใจไปว่า เป็นคำกบฏที่สะท้อนความพยายามปลดแอกแยกประเทศ (อาทิตย์, 2554)

ตราบใดที่สังคมไทยยังยึดอยู่กับกรอบคิดที่มองเรื่อง “ความแตกต่าง” ว่าเป็นภัยคุกคาม และมองเรื่อง “ความเหมือนกัน” เป็นเรื่องเอกภาพ ความสามัคคี และความเป็นปึกแผ่น ก็ดูเหมือนว่าแนวทางใดๆ ก็ตามที่เป็นการยกอำนาจบางส่วนให้กับ “คนอื่นที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่” ได้บริหารกิจการชีวิตของตนเองจะกลายความเป็นยุ่งยากและเป็นไปไม่ได้ เพราะถูกมองว่าเป็นการมอบและแบ่งปันอำนาจให้กับ “คนอื่น” ของสังคม “ไทย” (the others within) (อาทิตย์, 2554)

ในยุคสมัยปัจจุบันที่ความแตกต่างหลากหลายจะเป็นภาพหลักมากกว่าภาพของความเหมือนกันที่สังคมไทยพยายามตอกย้ำมาโดยตลอด กรอบคิดแบบที่เป็นอยู่ไม่อาจสร้างความสงบสุขอย่างเท่าเทียมในสังคมได้ ทักษะคิดและการรับรู้ที่แบ่งแยกเขา-เราเป็นปัจจัยที่มีพลังมหาศาลในการเคลื่อนกงล้อประวัติศาสตร์ ที่ทำให้การติดกับอยู่กับความเป็นคนชายขอบของคนที่ไม่ต่างไปจากคนส่วนใหญ่อย่างชาวมุสลิมต้องดำรงอยู่ต่อไป

คำถามก็คือ สังคมไทยจะก้าวต่อไปอย่างไรภายใต้สถานการณ์ที่คนในสังคมยังติดยึดอยู่กับกรอบคิดแบบเดิม ในเงื่อนไขที่สังคมต้องรับมือกับความแตกต่างหลากหลายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สังคมไทยต้องตั้งคำถามกับตัวเองอย่างต่อเนื่องว่า เลือกว่าจะให้ภาพของความเป็นชายขอบของกลุ่มต่างๆ ที่ถูกกดทับเป็นคนชั้นสองของสังคมดำรงอยู่ต่อไป หรือจะสร้างภาพใหม่ให้ไทยเป็นสังคมที่แตกต่างแต่สวยงาม แตกต่างแต่เท่าเทียมเสมอกันด้วยศักดิ์และสิทธิอย่างโมเสคที่ประกอบขึ้นด้วยหินหรือกระเบื้องชิ้นเล็กๆ ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มคนที่ต่าง มีความปรารถนาเลือกทางเดินชีวิต และตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง ชาวมุสลิมก็คือกระเบื้องชิ้นหนึ่งของโมเสคสังคมไทย แน่แน่นอนว่าสิ่งที่ถูกเลือกยังต้องผ่านกระบวนการจัดการอีกมากมายที่จะทำให้ภาพที่อยากเห็นนั้นเป็นความจริง แต่หากเห็นพ้องต้องกันในจุดมุ่งหมายที่จะไปให้ถึงแล้ว เราจะได้ก้าวเดินไปข้างหน้าด้วยกัน ไปสู่สังคมของสมาชิกที่อาจมีความต่างโดยที่ไม่ต้องยึดโยงอยู่กับความเป็นชายขอบอีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการศาสนา กระทรวงการศึกษาธิการ (2545). *ศาสนาอิสลามในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- กฤตยา อาชวนิจกุล, กุลภา วจนสาระ และหทัยรัตน์ เสียงตั้ง. (2549). ความรุนแรงและความตายภายใต้นโยบายรัฐ: กรณี 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. ใน กฤตยา อาชวนิจกุล และวรชัย ทองไทย (บรรณาธิการ). *ภาวะการตาย ภาพสะท้อนความมั่นคงของประชากร* (หน้า 43-66). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.
- คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ (กอส.). *รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ*. (2549). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เจริญ มะลูลิ้ม. (2547). *อิสลามศึกษา*. เอกสารประกอบการบรรยายนักศึกษาหลักสูตรพลัดอำเภอประจำตำบลรุ่นที่ 1 ระหว่างวันที่ 13-25 พฤษภาคม 2547 รุ่นที่ 2, 3 ระหว่างวันที่ 1-8 มิถุนายน 2547 ณ วิทยาลัยการปกครอง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). (2551). *แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในภาคใต้*. กรุงเทพฯ: มติชน. _____ (บรรณาธิการ). (2552). *ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้: รายงานการศึกษาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยศ ชัลมาน บิน ฟูฮัด อัล อาเดฮย. (ม.ป.ป.). *ศิลปะตุลอรอบาอ = คุณลักษณะของคนแปลกหน้า*. นาสิรุดดิน (แปลและเรียบเรียง). ค้นเมื่อ 21 พ.ค. 2555, จาก http://www.ymat.org/local/index.php?option=com_content&task=view&id=501&Itemid=44
- ชิดชนก ราฮิมมูลา. (2548). *วิกฤติการณ์ชายแดนใต้*. ใน อุทัย ดุลยเกษม และเลิศชาย ศิริชัย (บรรณาธิการ). *ความรู้กับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง กรณีวิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้* (หน้า 1-64). กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรส.
- दनัย มุ้สา. (2552). *นโยบายและยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในสมัยรัฐบาลสุรนัย จุลานนท์*. ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). *ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้: รายงานการศึกษาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้* (หน้า 21-78). กรุงเทพฯ: ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2547). *เรื่องเล่าจากชายแดน*. ใน สุจิตต์ วงศ์เทศ (บรรณาธิการ). *รัฐปัตตานี ใน ‘ศรีวิชัย’ เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์* (หน้า 2-33). กรุงเทพฯ: มติชน. _____ (2548). *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลาคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2549). *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้*. กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. _____ (2551). *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ประพันธ์ มุสิกพันธ์. (2549). *สภาพเศรษฐกิจสังคมใน 3 จังหวัดภาคใต้*. ใน แก้ว วิฑูรย์เอียร, ณิชกา สงวนวงษ์ และดวงพร ริมดุสิต (บรรณาธิการ). *ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้* (หน้า 92-97). กรุงเทพฯ: แผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะกรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. (2549). *ปัญหาวิธีเข้าใจประวัติศาสตร์ของสังคมไทย*. ใน แก้ว วิฑูรย์เอียร, ณิชกา สงวนวงษ์ และดวงพร ริมดุสิต (บรรณาธิการ). *ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้* (หน้า 2-14). กรุงเทพฯ: แผนงานร่วมศึกษา เสริมสร้างสุขภาวะกรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นารี เจริญผลพิริยะ. (2552). *บทนำ: กว่าจะมาเป็น “สันติอาสาสมัครชียาน*. ใน นารี เจริญผลพิริยะ และจันจิรา สมบัติพูนศิริ (บรรณาธิการ). *สันติอาสาสมัครชียาน “เสียงกระซิบจากความเงียบ”* (หน้า 6-15). นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มารค ตามไท. (2552). *สิทธิเสรีภาพของประชาชนในสถานการณ์ไม่ปกติ*. ใน กฤติดา สามะพุทธิ (บรรณาธิการ). *ความรู้และความไม่รู้จังหวัดชายแดนใต้ ปี 2552* (หน้า 65-104). กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ. (2539). *มุสลิมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการหอสมุดกลางอิสลาม สายสกุล สุลต่านสุลัยมาน.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บรรณาธิการ). (2546). *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง. (2552). *องค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง (2547-2550)*. ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). *ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้: รายงานการศึกษาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้* (หน้า 69-194). กรุงเทพฯ: ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. (2544). *สถานะบุคคลตามกฎหมายไทยของชนกลุ่มน้อย: แนวคิดและหลักกฎหมายทั่วไป*. บทความเสนอในที่ประชุมเพื่อชี้แจงนโยบายและสัมมนาแนวทางการดำเนินงาน โครงการกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูงและชนกลุ่มน้อย ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 7 มีนาคม 2544.
- ยงยุทธ ชูแว่น (บรรณาธิการ). (2550). *ประวัติศาสตร์ตัวตนของภาคใต้สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์: คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม*. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2550). *เล่าขานตำนานใต้*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี. (2549). ลักษณะความรุนแรงในพื้นที่ชายแดนใต้. ใน แก้ว วิฑูรย์เธียร, ญัฐกา สงวนวงษ์ และดวงพร ริมดุสิต (บรรณาธิการ). *ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้* (หน้า 105-111). กรุงเทพฯ: แผนงานร่วมศึกษา เสริมสร้างสุขภาวะกรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนิทสุตา เอกชัย. (2549). *เหยี่ยวาแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: หจก.สามลดา.
- สาณูรักษ์ ฟองวาริน, ว่าที่ ร.ต. (ม.ป.ป.). *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ: ศึกษาเฉพาะกรณีคนขอทานในเขตราชเทวีกรุงเทพมหานคร*. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2555, จาก เว็บไซต์ <http://www.sccthailand.org/index.php?lay=show&ac=article&id=539100769&Ntype=2>
- สมัคร์ กอเข้ม. (2552). *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบของมุสลิมพม่าในชุมชนข้างคลาน*. ค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2555, จาก เว็บไซต์ <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=45621>
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2535). *วัฒนธรรมอิสลาม*. กรุงเทพฯ: ทางนำ.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2543). *รายงานการพิจารณาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนศึกษาปัญหา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลาและสตูล*. [เอกสารถ่ายสำเนา].
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2543). *ตารางประชากรจำแนกตามศาสนา หมวดอายุ และเขตการปกครอง (2543)*. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2555, จากเว็บไซต์ http://popcensus.nso.go.th/show_table.php?t=t5&yr=2543&a=1
- _____. (2545). *ตัวชี้วัดที่สำคัญทางด้านประชากรและที่อยู่อาศัย จากข้อมูลโครงการสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2523 2533 และ 2543*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีและสารสนเทศ.
- สำนักงานพัฒนาโยบายสาธารณสุข. (2549). *แนวทางด้านนโยบายในการแก้ไขปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. [เอกสารถ่ายสำเนา].
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2555). *มิเตอร์ประเทศไทย*. ค้นเมื่อ 21 เมษายน 2555, จาก สถาบันวิจัยประชากรและสังคม เว็บไซต์: <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsr/>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2547). *รัฐปัตตานี ใน 'ศรีวิชัย' เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มติชน
- สุริชัย หวันแก้ว. (2546). *กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- _____. (2550). *คนชายขอบ จากความคิดสู่ความจริง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาทิตย์ ทองอิน. (2554). *เขตปกครองพิเศษในพื้นที่ชายแดนใต้: สังคมไทย กลัวอะไรกับเรื่องนี้???*. ค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2555, จากเว็บไซต์ <http://www.deepsouthwatch.org/node/2357>
- อารี จำปาปลาย และศรีรินทร์ เกรย์. (2550). *การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ครอบครัว และสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. [รายงานวิจัย]. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). [เอกสารอัดสำเนา].
- อารี จำปาปลาย, อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์, แคธี พอร์ด และชาริต้า หะยีเต๊ะ. (2554). *การย้ายถิ่นของผู้หญิงและความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. [รายงานการศึกษาเบื้องต้น]. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). [เอกสารอัดสำเนา].
- อบลุหะซัน อาลี อัลนดีรีย์. (2554). *โลกสูญเสียอะไรจากความตกร่ำของประชาชาติมุสลิม? ภาคที่ 1*. นัศรุลลอฮ์ หมดตะพงส์ (แปล). ปัตตานี: โครงการส่งเสริมการวิจัยและเขียนตำรา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา.
- MTODAY. (2554). *มุสลิมไทย ผู้ทรงอิทธิพล. นิตยสาร MTODAY*. มกราคม 2554. ค้นเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2555, จากเว็บไซต์ <http://www.muslimtoday.in.th/?modules=article&id=2123>
- WEBMASTER YIU. (ม.ป.ป.). *ดร.สุกรี หลังปูเต๊ะ 1 ใน 500 มุสลิมผู้ทรงอิทธิพลสูงสุดของโลก*. ค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2555, จากเว็บไซต์ http://www.yiu.ac.th/th/index.php?option=com_content&view=article&id=88:-1-500-&catid=32:yiui&Itemid=72

ภาษาอังกฤษ

- Harrell, Stevan. (1995). Civilizing projects and reaction to them. in Stevan Harrell (ed.). *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers* (pp. 3-36). Seattle: University of Washington Press.